

Željka Macan¹
(Rijeka)

***Veliki čestitar* – čestitka kao izraz jezične kulture i identiteta**

*Dugo budi živ i zdrav;
Obasut mi srećom sav!* (1; 9)

Ključne riječi: *Veliki čestitar*, komunikacijska i pragmatička funkcija čestitki, jezične i stilske značajke, jezični i kulturni identitet (većinski i manjinski)

Keywords: *Veliki čestitar*, communicative and pragmatic function of congratulations and well-wishes, linguistic, and stylistic features, linguistic and cultural identity

Uvod

U tisku i nakladi knjižare Lavoslava Hartmanna (Stjepan Kugli) u Zagrebu je 1911. godine izašao *Veliki čestitar ili Vijenac najljepših čestitaka za djecu, mladež i odrasle* (treće prerađeno i popunjeno izdanje). Povezanost čestitke kao vrste uporabnoga teksta i jedne od strategija pozitivne uljudnosti sa situacijskim kontekstom, namjenom te afektivnim odnosom između njezina pošiljatelja i primatelja ogleda se i u samome sadržaju *Velikoga čestitara*. Primjeri se čestitki u njemu donose podijeljeni u osam cjelina, i to prema dobi pošiljatelja kojima su namijenjene, prigodi povodom koje se upućuju te načinu oblikovanja njihova sadržaja – „u stihovima“ ili „u nevezanom slogu“. Podjela se prema tomu kriteriju slijedi i u analizi provedenoj u okviru ovoga rada². Pojedine se skupine čestitaka promatraju s obzirom na svoju komunikacijsku i pragmatičku funkciju te prototipna jezična i stilska obilježja. Pritom se mogu izdvojiti i skupine čestitaka čija

¹ ORCID 0000-0003-0067-5262.

² Rad je napisan u okviru projekta Hrvatska pisana baština od 18. do 20. stoljeća (uniri-human-18-285), koji financira Sveučilište u Rijeci.

se uporaba u javnom prostoru i komunikaciji može promatrati i kao način očuvanja jezičnoga i kulturnoga identiteta koji pak, ovisno o određenom sociolingvističkom kontekstu, može biti i manjinski. Zaključno se *Veliki čestitar* promatra kao doprinos i poticaj jezičnoj kulturi u vremenu svog objavljivanja, ali i u kontekstu onih značajki koje se za čestitku kao tekstnu vrstu mogu smatrati univerzalnima.

Veliki čestitar

Veliki čestitar ili Vijenac najljepših čestitaka za djecu, mladež i odrasle zbirka je jedne od vrsta uporabnih tekstova. Njime se promiče kultura upućivanja čestitaka kao poželjan oblik društvene komunikacije u raznim prigodama te izraz pozitivne uljudnosti i konvencionalizirane primjerenosti u komunikacijskoj praksi. Izvor za analizu provedenu u okviru ovoga rada je izdanje *Velikoga čestitara* iz 1911. godine³ koje je priredio pedagog i književnik, urednik dječjih izdanja i prevoditelj, poznati zagrebački učitelj, član hrvatskoga Književno-pedagoškog zbora i tajnik društva *Dobrotvor* Franjo Bartuš⁴. *Veliki čestitar* tiskan je u nakladi knjižare Lavoslava Hartmanna (kasnije Stjepana Kuglija⁵) u Zagrebu. U radu se nakon dijela posvećenoga obilježjima čestitke kao tekstne vrste donosi analiza strukture, sadržaja i jezično-stilskih značajki čestitaka sadržanih u *Velikom čestitaru*. Pritom se slijedi njihova podjela u izvoru za provedeno istraživanje na čestitke u stihovima i čestitke u prozi (u *Velikom čestitaru* se koristi termin „čestitke u nevezanom slogu“). Zaključno se navode njihova prototipna obilježja, kao i značajke jezika u upotrebi koji može preuzeti i funkciju očuvanja (manjinskoga) identiteta. *Veliki je čestitar* objavljen u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije i težnje hrvatskih političara i intelektualaca za izlaskom iz te višenarodne i višejezične države. Iako je u njoj višejezičnost trebala biti osigurana zakonom, to je sustavno kršeno, te se javlja otpor prema

³ Prvo je izdanje *Velikoga čestitara* objavljeno u Zagrebu 1886. godine, a 1911. je objavljeno „treće prerađeno i popunjeno izdanje“. Mrežni izvor Hrvatski biografski leksikon navodi izdanja iz 1886., 1891., 1903. i 1911. (usp. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1397>). Njihova usporedba treba biti predmetom zasebnoga istraživanja. Izvor koji se ovdje koristi relevantnim je s obzirom na cilj istraživanja jer predstavlja izdanje dopunjena sadržaja.

⁴ O Franji Bartošu v. u Hrvatska književna enciklopedija.

⁵ O nakladničkoj kući „St. Kugli“ te važnosti i brojnosti njezinih izdanja među kojima se ističe pokretanje Hrvatske biblioteke i časopisa *Dom i svijet* v. u Majhut (2006). U mrežnome se izdanju Hrvatske enciklopedije (Hartman, Lavoslav) navodi da je Hartman 1856. preuzeo Gajevu knjižaru (ranije Kraljevska sveučilišna knjižara Franje Suppana). Godine 1881. knjižaru je prodao svojim suradnicima Stjepanu Kugliju i Albertu Deutschu, koji su proširili naziv u Knjižara Lavoslava Hartmana (Kugli i Deutsch).

germanizaciji i mađarizaciji. Hrvatski je sabor 1868. godine prihvatio Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Njome je trebala biti očuvana hrvatska autonomija u sudstvu, školstvu i upravnim poslovima, a hrvatski je trebao biti službenim jezikom, no mađarska je strana od početka osamdesetih godina 19. st. „u nekoliko navrata pokušava izigrati, što dovodi do političkih afera s jezičnom pozadinom...“ (Samarđžija 2006: 61–62). U povijesti je hrvatskoga književnoga jezika kraj 19. i početak 20. stoljeća obilježila književnojezična koncepcija hrvatskih vukovaca (usp. Samarđžija 2006: 61), „ali književni jezik 20. stoljeća u Hrvata nije bio zasnovan samo na vukovskim principima nego nosi u sebi i mnoge elemente ilirskih i poilirskih shvaćanja o jeziku, osobito u leksičkom pogledu“ (Jonke 1965: 24). U tekstovima se dijela čestitaka sadržanih u *Velikome čestitaru* kao odgovor na povijesni društveno-politički kontekst ističe nacionalna pripadnost te običaji koji su dijelom kulture koja je pak neraskidivo povezana s jezikom i etničkom pripadnošću, vrijednostima koje su izrazom jezičnoga i nacionalnoga identiteta. Potvrdu tomu pruža i nekoliko odabranih primjera koji se donose u nastavku.

(1) *Nek hrvatske Ti sreću snube vile,
Oj živi, živi jošte mnogo ljeto,
Blagoslovljene ruke Tvoje bile!* (6; 103)⁶

(1a) *Oh živi sretan, živi međ Hrvati,
Ta roda toga Ti si dični sin...* (6; 105)

(1b) *Kad ne možemo, da se izgrlimo po hrvatskom običaju na mlado ljeto,
ne preostaje mi drugo već da Ti pismeno zaželim sretnu novu godinu.* (7;
113)

(1c) *Danas ću Vam svečano iskazati sve želje, koje samo hrvatsko srce moje
dobromu svomu djedu zaželjati može.* (7; 119)

Veliki čestitar promatra se tako kao doprinos jezičnoj kulturi (većinskoj ako se promatra iz hrvatskome jeziku i kulturi unutarnje perspektive i manjinskoj u širem, vanjskom društveno-povijesnom i sociolingvističkom kontekstu) u vremenu svoga objavljivanja. Pritom nisu uočene razlike u jezičnom oblikovanju izraza koji se može dovesti u vezu s manjinskim ili

⁶ Primjeri se navode u kurzivu, kraći su integrirani u tekst, a duži se navode u novom retku. Kraći se primjeri odvajaju jedni od drugih točkom sa zarezom. Izdvojeni se primjeri obročavaju arapskim brojkama u oblim zagrada (i slovima kod više uzastopno navedenih primjera). Kod navođenja se dužih dijelova teksta pojedinih čestitaka u oblim zagrada arapskim brojkama navodi cjelina i broj stranice na kojoj je odabrani primjer potvrđen, međusobno odvojeni točkom sa zarezom.

većinskim identitetom, no njegovo isticanje upućuje na stav koji se može smatrati reakcijom na onovremene društveno-političke okolnosti i svijest o važnosti jezika kao sastavnice nacionalnog ili etnonacionalnog identiteta te sredstva nacionalne integracije i nacionalne diferencijacije (Pranjšković 2007: 488).

Čestitka kao tekstna vrsta

Čestitka je vrsta uporabnoga teksta koji odražava normativne, ceremonijalne i simboličke značajke svojstvene određenoj jezičnoj zajednici i kulturi. Čestitke se „u literaturi o tekstnoj lingvistici ubrajaju među ekspresivne tekstove, kojima se izražavaju osjećaji ili stvaraju društveni odnosi“ (Ivanetić 2003: 185). U čestitkama se ogleda povezanost jezičnoga djelovanja s društvenim i kulturnim kontekstom: „Kao komunikacijski tip čestitke/želje nezaobilazne su činjenice sociolingvističkoga i psiholingvističkoga aspekta jer je u njima vidljiva povezanost jezika i društvenih struktura te kulturnih fenomena“ (Brlobaš, Horvat 1999: 135). Riječ je o tekstovima koji pripadaju fatičkoj komunikaciji i koje odlikuje visok stupanj konvencionalnosti i ritualnosti (Ivanetić 2003: 185), vezane su uz određeni povod te je njihov oblik stoga predvidljiv, stiliziran i stereotipiziran. Ivanetić (2003: 187) ističe njihovu prototipnu strukturu RECIPIJENT – ČESTITANJE – EMITENT koja se može širiti i reducirati, a što će se potvrditi i na primjerima koji se donose u nastavku. *Veliki čestitar* u kontekstu vremena svoga objavljivanja treba promatrati kao priručnik kojim se želi prenijeti pouka o čestitkama kao poželjnom načinu komuniciranja s važnom društvenom funkcijom kojim se izražava poštovanje i koji odlikuje visok stupanj ceremonijalnosti. Može se stoga promatrati i kao svojevrsni skup smjernica i praktičnih primjera u skladu s kolektivnom normom kao jednom od društvenih normi u okviru neke društvene grupe koja se ostvaruje interakcijom između njezinih članova (Lapinski, Rimal 2005: 129). Čestitkom se kao tekstom kojim se takva interakcija može ostvariti i u kontekstu manjinskoga jezika prenose i čuvaju jezični i društveno-kulturni komunikacijski obrasci, a tome dodatno pogoduje upravo predodređenost njezina sadržaja i strukture. Jezikom u upotrebi i jezičnim djelovanjem se tako ostvaruje jezična i kulturna proizvodnja identiteta u različitim oblicima društvenoga konteksta i tipovima jezičnih zajednica⁷.

⁷ O jeziku i identitetu te lingvističkoj proizvodnji identiteta v. u Bucholtz, Hall (2004).

Funkcija, strukturno-sadržajne i jezično-stilske značajke

Funkcija, struktura, sadržaj te prototipna jezična i stilska obilježja čestitaka sadržanih u *Velikom čestitaru* donose se u okviru dviju skupina u koje su podijeljene prema načinu njihova oblikovanja – u stihovima ili u prozi (u *Čestitaru* se koristi termin „nevezani slog“). Sadržaj je *Velikoga čestitara*, naime, podijeljen u osam cjelina: I. *Čestitke za djecu od 3 – 10 godina*, II. *Čestitke uz razne darove*, III. *Čestitke za veću mladež u stihovima*, IV. *Čestitke za djecu i mladež u nevezanom slogu*, V. *Čestitke za veću mladež i odrasle u stihovima*, VI. *Različite čestitke za djecu i odrasle*, VII. *Čestitke za veću mladež i odrasle u nevezanom slogu* te VIII. *Prikazivanja, deklamacije i govori*. Kao posebna se podskupina čestitaka u stihovima izdvajaju one uz razne darove te prikazivanja, deklamacije i govori u osmoj cjelini uz koje se u naslovu navodi da predstavljaju dodatak, a oblikovani su većim dijelom u stihovima, a manjim u prozi. Prema mediju se kojim se ostvaruje komunikacija čestitkama sadržanim u *Velikom čestitaru* promatraju njihova jezična (ovisno o načinu realizacije daje se osvrt i na navedene nejezične elemente) i stilska obilježja. Za svako se od njih navode odabrani primjeri⁸.

Čestitke u stihovima

U skupinama se čestitaka koje su oblikovane u stihovima uglavnom odstupaju od zadane trodijelne strukture koja je jednom od značajki ove tekstne vrste. Budući da su čestitke u stihovima namijenjene usmenoj reprodukciji, njihov pošiljatelj se uglavnom ne navodi. Jasno je, naime, da je to osoba koja pojedine stihove u određenoj prigodi i izgovara, usmeno upućuje primatelju čestitke. Iznimku predstavljaju čestitke sadržane u šestoj cjelini uz koje se njihov pošiljatelj navodi u gotovo svim primjerima, i to na različite načine: inicijalima ili imenom (i prezimenom). Pritom je potvrđeno i nekoliko poznatih imena iz hrvatskog društvenog, političkog, književnog i kulturnog života (P. Preradović, Silvije Kranjčević, J. E. Tomić), a to se opet može dovesti u vezu s izrazom nacionalnog identiteta i podrške priređivača i izdavača idejama i svjetonazoru kojega su te osobe predstavnici. U podskupini se čestitaka za posve malu djecu u cjelini *Čestitke za djecu od 3 – 10 godina* njihov primatelj ne navodi te su stoga po tom, inače jednom od konstitutivnih elemenata čestitke kao tekstne vrste, univerzalno primjenjive. Iako se donosi njihova podjela prema prigodi kojom se upućuju, većina je njih univerzalno primjenjiva i po tom kriteriju, uz iznimku nekolicine njih kojima se nedvojbeno izražava da se upućuju kao izraz dobrih želja uz novu godinu. U čestitkama namijenjenima pošiljateljima

⁸ Usp. referencu 6.

koji pripadaju dobnoj skupini od pet do deset godina njihov se primatelj i povod njihova upućivanja uglavnom navode. Osim članova uže obitelji, kao primatelji se navode i teta, kumica, kum i prijatelj. I za podskupinu od sedam do deset godina se primatelj čestitke i povod njezina upućivanja uglavnom navode, a uz primatelje navedene u prethodnim podskupinama ovdje su potvrđeni i učitelj, učiteljica te dobrotvor, što se pak može dovesti u vezu s društvenim prilikama u vremenu nastanka i objavljivanja *Velikoga čestitara*, ali i dobi pošiljatelja ovih čestitaka s kojom se javlja i potreba za financijskom podrškom u školovanju. U ostalim se cjelinama koje sadrže čestitke oblikovane u stihovima njihov primatelj i pošiljatelj dosljedno navode u tekstu kojim su naslovljene (*Učitelju, na dan 30-godišnjice njegova učiteljevanja; Zaručnici za rođendan*) ili pak prigoda nedvojbeno upućuje na primatelja određene čestitke (*Prigodom krštenja; K srebrnom piru*). Posebno su zanimljivi primjeri naslovljavanja onih čestitaka čiji je pošiljatelj u ljubavnom odnosu s primateljem (*Zlatu uz kitu cvijeća; Dragoj; Najmilijoj k rođendanu*).

U ovim su skupinama čestitaka uz članove obitelji kao primatelji potvrđeni i odgojitelj, učitelj, predstojnica samostana, ravnatelj škole, dobrotvorka, *saučenik*, prijatelj, a to se opet može dovesti u vezu s predviđenom dobi njihova pošiljatelja. U šestoj se cjelini uz neke od naznačenih primatelja navodi i kratica itd., što jasno upućuje na mogućnost njihove šire primjene. U nekim se primjerima u ovoj skupni u naslovu uz primatelja navodi i pošiljatelj određene čestitke (*Braća sestri; Malo dijete kumu...*).

Budući da su čestitke u stihovima namijenjene usmenom izrazu i reproduciraju se kao neka vrsta recitativnog teksta izravno pred njihovim primateljem, dužina se teksta pojedine skupine čestitaka može dovesti u vezu s dobi njihova pošiljatelja. Tako su, primjerice, one za posve malu djecu oblikovane u distisima, a čestitke za djecu od sedam do deset godina sadrže različit broj stihova – od četiri do dvanaest. Jednim je od obilježja čestitki u stihovima i rima, a u svrhu je njezina ostvarivanja red riječi često stilski obilježen:

(2) *Imendan je, kume, Tvoj.
Primi s toga darak moj.
Srce moje iz njedara,
Milijega nemam dara.
Pa još krasnih želja roj:
Zdrav i sretan vazda stoj!* (1; 25)

U funkciji se ostvarivanja rime mogu promatrati i stilističke varijante koje su „definirane kao različiti načini da se izrazi jedna te ista ideja, i nadalje definirane kao vezane uz izbor da se nešto između više mogućih načina kaže samo na jedan jedini“ (Pranjić 2018). Potvrdu tomu pruža alternacija leksema *ljet*o i *god*ina potvrđena i u samim naslovima podskupina u koje su čestitke u stihovima podijeljene (usp. *Za posve malu djecu za novu godinu* i *Za djecu od 5–7 godina za novo ljet*o). Leksem *ljet*o u značenju ‘godina’ danas pripada vremenski raslojenomu leksiku te predstavlja sadržajni (značenjski arhaizam).

Česta je upotreba umanjenica (usp. primjere 2, 7, 8, 9a, 9b) koje imaju posebnu izražajnu vrijednost, a mogu se dovesti u vezu s obilježjima jezika i stila usmene književnosti i njezinom ulogom u jezičnim tendencijama u vremenu nastanka *Velikoga čestitara*, kao i primjeri upotrebe poetskih polusloženica:

(3) *Rumen-ruža zbori:
Bog Te štiti, živi,
Nek se dobra majka
Sreći sinka divi.* (3; 51)

U tekstu je čestitki u stihovima potvrđena i upotreba brojevnih riječi u funkciji hiperbole:

(4) *Dobro došo mili dane,
Imendane učitelja,
Od tisuće krasnih želja
Jedna neka sv’jetom svane.* (1; 25)

Potvrđeni su stalni epiteti kao „retorički klišeji čija je slikovitost izbljedjela. Oni signaliziraju da je riječ o pjesničkome govoru i usmenome pjevaču omogućavaju da što lakše versificira svoj iskaz“ (Bagić 2010). U toj se funkciji javljaju i ponavljanja. U primjeru se 5 anadiplozički ponavlja sintagma *cv’jetak jasni*, u primjeru 5a ostvareno je anaforičko ponavljanje, a u čestitki *Vjenčanicima* kojoj se kao autor navodi J. Sundečić ponavlja se uvod prvoga stiha posljednjih šest strofa *Ljubite se!* u prvom dijelu čestitke te uvodni stih u svakoj od četiriju strofa u njezinu drugom dijelu *Ti, o Bože ljubavi!*

(5) *Dođe, oče, ljet*o novo,
A ja v’jenac vijem krasni,
U njem lišće lovorovo,

*U njem jedan cv'jetak jasni,
Cv'jetak jasni – srce moje
Gdje se mnoge želje roje. (5; 77)*

*(5a) Ljubi svoje mile, drage,
Ljubi c'jenjen rod si svoj:
A ljubavi meni blage,
Nek ne krati duh mi Tvoj! (5; 82)*

Primatelju se čestitke njezin pošiljatelj izravno obraća, što je vidljivo i u upotrebi vokativa (primjer 6). U nabranjanju dobrih želja često je sadržan i objekt kao predmet želje, očekivano u akuzativu (primjer 6) te u genitivu (usp. 6a):

*(6) Maleni smo, učitelju,
Ali primi našu želju:
Bog Ti dao dobro svako,
Zdravlje čilo, srce jako. (1; 25)*

*(6a) Zato brzo sada hrlim
K Tebi sretan, da Te grlim,
Da Ti želim dobra svaka,
Zadovoljstva, zdravlja jaka! (1; 22)*

Česta je upotreba imperativa, osobito glagola *biti* (7) i *dati / davati* (7a), ali i drugih (7b):

*(7) Nova budi godinica
Novoj sreći divna klica! (1; 9)*

*(7a) Novo ljeto neka daje
Nove sreće zlatne sjaje! (1; 9)*

*(7b) Samo dobro nek Te grli,
Samo sreća k Tebi hrlji! (1; 10)*

S obzirom na osnovnu funkciju čestitke kao tekstne vrste, od glagolskih je načina očekivano potvrđen i optativ:

*(8) Sjajio Ti sreće trak
Ne znao ni sudbe vaj.
Nježio Te stvorak svak,
Sinuo Ti s neba raj! (1; 23)*

Glagol *željeti* potvrđen je u prezentu (9), a često se javlja i imenica *želja* (9a), nerijetko i u deminutivnu obliku *željica* (9b):

(9) *Zato dragi moj pradjede,
O godišnjoj toj promjeni
Ja Ti želim; da Ti sl'jede
Mnogi dani još zdravstveni.* (5; 80)

(9a) *Mnogo želja odabranih
Savih u tu kiticu:
Svaki cv'jetak ima za Te
Divnu svoju željicu.* (1; 22)

(9b) *Nebo se kiti zv'jezdicama,
Zemlje cv'jećem, ptičicama,
Srce moje željicama:
Da Ti moju ljubav vele,
I sve dobro, da Ti žele.* (1; 19)

Potvrđeni su i primjeri poetizama (*žiče, plam, grud...*):

(10) *Košto svakog resi
Milen, krasan cvijet.
Nek se dobro smije.
Vašem žiću v'jek.* (1; 20)

U primjerima se 9, 9a, 9b i 10 može uočiti obilježje čestitki u stihovima koje se dosljedno primjenjuje, a to je pisanje izostavnika u troslovu *ije* za dvoglas /ie/, može se pretpostaviti u funkciji upućivanja na pravilan izgovor i očuvanje metrike stiha, utilitarnoj, u skladu s općim tonom i svrhom *Velikoga čestitara*.

U čestitkama se dosljedno provodi pisanje zamjeničkih honorifika velikim početnim slovima.

Čestitke uz darove

Kao posebna se podskupina čestitaka u stihovima izdvajaju one uz razne darove. U naslovu se svake od čestitaka navodi njezin pošilatelj, ponekad i primatelj, te dar koji se predaje kao znak poštovanja i naklonosti (*Djevojčica daje babi prve čarape*). Poučna funkcija *Velikoga čestitara* u primjeru se koji se donosi u nastavku ogleda i u pohvali marljivosti kao poželjnoj osobini koju treba cijeniti i istaknuti u svečanome iskazu:

(11) *Kad razdereš čarapice,
Splest ću nove ja:
Ta ruke su unučice
Marne veoma! (2; 31)*

Svečana atmosfera, performativnost i elementi javnoga nastupa u dijelu su čestitaka koje pripadaju ovoj podskupini posebno naglašeni i uvodnim tekstom koji preuzima funkciju scensko-didaskaličnih uputa o neverbalnim elementima kojima je izgovaranje pojedine čestitke popraćeno (o tome kako njihov pošiljatelj treba biti odjeven i koje pokrete ili radnje treba napraviti, a sami darovi koji se pritom predaju imaju funkciju rekvizita):

(12) *DJEČAK
obučen kao mali slastičar, predaje tortu ili druge kakove slastice uz ove riječi:
Evo mene slastičara
K današnjemu imendanu,
Nosim eto malo dara
K tomu želju odabranu. (2; 33)*

Ceremonijalni karakter neverbalnoga dijela u činu čestitanja kao društvenoga događaja može se promatrati i kao neka vrsta vizualnoga supstituta danas uobičajenom slikovnom sadržaju čestitke fiksirane u pisanomu obliku.

Prikazivanja, deklamacije i govori

Ova cjelina naznačena kao *Dodatak* sadrži deklamaciju naslovljenu *Angjeo, stara i nova godina* koja je zamišljena kao predstava u kojoj:

(13) *Tri djevojčice predstavljaju: jedna anđela, druga staru, treća novu godinu.*
(8; 143)

U deklamaciji za novu godinu *Četiri doba godišta* četiri osobe predstavljaju četiri godišnja doba, a uz nju se navodi i napomena: *Može se upotrebiti kod viših osoba*. U sintagmi se *viših osoba* ogleda jezična komunikacija s aspekata različitih društvenih uloga i odnosa u kojemu se nalaze pošiljatelj i primatelj pojedine čestitke (ili skupine čestitaka), odnosno prikazivanja, deklamacije ili govora. Od ukupno sedam primjera govora sadržanih u ovoj cjelini tri su oblikovana kao prozni tekst, a ostali u stihovima. Upućuju se učitelju i dobrotvorima kao zahvala na završetku školske godine:

(14) *Bolje sreće sjajna zora!
S bogom! Mili učitelji,
Žića našeg voditelji!
S bogom kličem jasnim zborom
Našim milim dobrotvorom,
Koji su nam vrućim marom
Pripomogli mnogim darom.
Hvala danas, hvala svima,
Višnji Bože, budi s njima!* (8; 146)

(15) ... *Među te dobrotvore brojimo svu onu gospodu, koja su budi posredno ili neposredno, zborom ili tvorom doprinijeli k našoj naobrazbi i uljudbi – a to su mili naši učitelji i dobročinitelji zavoda našega...* (8; 148)

U sadržaju se trećega govora oblikovanoga u stihovima ističe izražavanje osjećaja domoljublja i izražavanja nacionalnoga identiteta:

(16) *Mladi smo Hrvati,
Sreća svud nas prati,
A i glava prazna ni –
Za dom mili krvca vri!* (8; 146)

U primjerima se tekstova sadržanih u *Velikome čestitaru* kojima se naglašava domoljublje kao pozitivna vrijednost uz koju se veže i snažna emocionalnost i ekspresivnost posebno ogleđa osobitost čestitke kao teksta kojim se jezikom u funkcionalnoj upotrebi može podržavati, izražavati i promicati jezični i kulturni identitet, kako većinski, tako i manjinski. I u ovoj se skupini tekstova mogu uočiti jezična i stilaska obilježja koja se kao prototipna izdvajaju i za čestitke u stihovima i za čestitke u prozi, primjerice formulaični izrazi uobičajene atribucije, stilski obilježen red riječi (postpozicija pridjevskog i zamjeničkog atributa), imeničke umanjeice.

Čestitke u prozi

Čestitke u prozi sadržane su u četvrtoj i sedmoj cjelini *Velikoga čestitara*, a kao pošiljatelju su namijenjene *djeci i mladeži* (*Čestitke za djecu i mladež u nevezanom slogu*), odnosno *većoj mladeži i odraslima* (*Čestitke za veću mladež i odrasle u nevezanom slogu*). Namijenjene su pisanomu izrazu te stoga sadrže sve na razini prototipične makrostrukture očekivane konstitutivne elemente čestitke kao tekstne vrste (Ivanetić 2003: 186-187). Primatelj i pošiljatelj ovih se čestitaka dosljedno navode, a ovdje se

izdvaja nekoliko primjera oslovljavanja primatelja te završnoga navođenja pošiljatelja u odabranim čestitkama:

- (17) *Premila teto – Tvoj harni nećak N. N.; Dragi kume – Tvoj kumić N. N.;
Dragi Božidare – Tvoja Danica; Predragi roditelji – Pavao;
Blagorodni gospodine – Vaše blagorodnosti najpokorniji N. N.;
Štovani dobrotvore – Vaš zahvalni i poslušni N. N.*

Slijedi se i njihova očekivana pozicija na početku, odnosno na završetku čestitke, a funkcija se poopćena primjera za pojedinu konkretnu realizaciju i uporabu ogleđa u kratici N. N. za pošiljatelja. Naravno, i primjeri su čestitaka u kojima je ime njihova pošiljatelja i primatelja navedeno univerzalno primjenjivi. Umjesto imena se pošiljatelja često navodi rodbinsko nazivlje stavljeno u odgovarajući odnos prema primatelju čestitke (18), često i uz navođenje mocijskoga parnjaka (18a) ili u dvama primjerima potvrđenoga sufiksa za njegovu tvorbu (18b):

- (18) *Predragi oče!(majko!) – Tvoj zahvalni sin.;*
(18a) *Draga ujno! (ujače!) – Vaš harni nećak (nećakinja);
Premili djede! (babo!) – Tvoj Te grleći unuk (unućica).*
(18b) *Dragi ujače! (teto!) – Vaš harni nećak (-inja).;*
Dragi djede! (babo!) – Tvoj harni unuk(a).

Osim rodbinskoga nazivlja, u funkciji identifikacije pošiljatelja i primatelja čestitke potvrđeni su i drugi odnosi:

- (19) *Velecijenjeni gospodine učitelju! – zahvalni učenici.;*
Mnogoštovani gosp. rodoljube! – pokorni štovatelj N. N.

Primatelj se navodi u vokativu uz stereotipiziranu atribuciju kojom je također naznačena priroda odnosa između njega i pošiljatelja čestitke:

- (20) *Mili djede!; Predragi prijatelju!; Cijenjena gospojice!; Presvijetli kneže!;
Blagorodni gospodine principale!; Slatka moja Ljubice!; Dragi moj supruže!*

I uz završno su navođenje pošiljatelja čestitaka u prozi potvrđeni primjeri stereotipizirane atribucije:

(21) *Vaše zahvalno dijete;
Tvoje pokorno kumče;
Tvoj iskreni sinovac (sinovka).*

U nekim je primjerima potvrđen i glagolski prilog sadašnji u atributivnoj funkciji:

(22) *Tvoj Te grleći brat (sestra); Tvoj Te ljubeći sin.*

U trima je primjerima pošiljatelj čestitke naveden imenom i prezimenom:

(23) *Tvoj zahvalni unuk Stjepan Milošević;
Vaš najodaniji prijatelj Josip Dragić;
Tvoj stari prijatelj Dane Vuković.*

Može se pretpostaviti da se time željela naglasiti autentičnost teksta ovih čestitaka ili da je riječ o tekstovima koji su preuzeti, na što može upućivati i nekoliko primjera u kojima se kao dodatni element i uobičajena norma u pisanoj komunikaciji navodi i mjesto i datum (*Rijeka, 1. siječnja 1888.; Zagreb, 30. prosinca 1888.*). Isto se može promatrati i kao pouka čitatelju o načinu oblikovanja ove tekstne vrste u pisanoj komunikaciji.

Među čestitkama u prozi potvrđeni su primjeri onih koje sadrže dodatne izraze zahvalnosti:

(24) *Mili oče!
Danas nama eto osvanuo žuđeni dan novog ljeta. Bože dao, da Ti novim
ljetom procvate zdravlje i sreća, da uzmogneš svom snagom nastojati oko
boljka djece svoje, koju toli vruće ljubiš. Ah kako smo Ti zahvalni za sva Tvoja
dobročinstva! (...)*

*To su želje Tvoje
zahvalne djece
N. N. (4; 57)*

(24a) *Veleštovani gosp. dobrotvore!
Vi ste namjesnik mojih milih roditelja, te se toliko za me brinete, kao da ste mi
pravi otac. Ta briga Vaša uzbuđuje u meni zahvalnost, te ne mogu na ino, nego
da ju početkom nove godine izrečem onako, kako ćutim. (...)*

*najzahvalniji
N. N. (4; 63)*

Izrazima se zahvalnosti proširuje prototipna struktura čestitke kao tekstne vrste te joj se pridodaje sadržajna vrijednost, najčešće ih upućuju djeca roditeljima te učenici svojim učiteljima i dobrotvorima, a neovisni su o prigodi kojom se čestitka upućuje. U njima se ogleda težnja za odavanjem priznanja i „specifičan oblik njegovanja interpersonalnih odnosa“ (Ivanetić 2003: 192–193).

Potvrđene su i čestitke s pragmatičko-komunikacijskom funkcijom obećanja za budućnost kao nastavak svega pozitivnoga i dobrog:

(25) *Mili roditelji!*

... mislio sam i na način, kojim bi Vam najbolje ugodio, da se odužim za sva Vaša dobročinstva, pa sam odlučio u novoj godini još više nastojati, da se pokažem valjanim mladićem, koji je vrijedan Vaše ljubavi. (...)

Vaš zahvalni Krešimir (7; 111)

Zanimljivo je da se u sadržaju čestitaka u prozi često ističe razlog zbog kojega ih nije moguće izraziti uživo, kao da je time na neki način umanjena njihova vrijednost, a to se može dovesti u vezu i s većom zastupljenošću čestitaka u stihovima u *Velikome čestitaru*:

(26) *Ah, ovaj put ne mogu da budem uza Vas, niti Vam mogu poslati mali kakav darak u znak osobite ljubavi i zahvalnosti. Nego voljan sam, da Ti u pismu iskažem svoju ljubav i hvalu, te znam, da će te i to uzradovati. (7; 117)*

Kićenost i formulaičan način izražavanja do izražaja dolaze i u čestitkama u prozi, a ogledaju se u bogatoj atribuciji, usporedbama i metaforizaciji (uglavnom u klišeiziranim te ponekad i patetičnim izrazima naklonosti, zahvalnosti i ljubavi):

(27) *Vi ste, vrijedni gospodine učitelju, koji prvi temelj polažete u svemu, što će postati plemenito i dobro. Vi ste vrtlar, koji usadjujete u naša mladenačka srca slabe klice, da onda uzrastu divnim stablom, kojega ne će tako lako srušiti ni najsilnija bura, ni najžešća nepogoda svijeta. (7; 114).*

Odlikom su takva izraza i ustaljene sintagme te stalni epiteti (*nepomućena sreća, pravo zadovoljstvo, skupocjeni darovi, bijeli cvijet, postojano zdravlje, krasan cvijetak...*).

Na leksičkoj je razini i u čestitkama u prozi česta uporaba imenica *Bog*, pridjeva *božji* i poimeničena pridjeva *Višnji* te s njima povezana vjera u ostvarenje dobrih želja:

- (28) *Dao Bog Vama i Vašoj dičnoj obitelji u novoj godini obilno zdravlje i lijepu sreću.* (7; 116)
- (28a) ... *dobri otac nebeski nek Vam produlji dane Vašega žića u sreći i zdravlju na nebrojene godinice...* (7; 121)
- (28b) ... *a ja, unuk Vaš, molit ću se Višnjemu, da produži toli cijenjeni život Vaš na nebrojena ljeta...* (7; 119)

I u čestitkama je u prozi potvrđena česta upotreba umanjenica (*danak, srušača, molitvica...*), optativa (*svakoga Ti časka cvjetala nova sreća; živio Te Bog još mnogo godina; Živili!*), imenice želja i glagola željeti (*najiskrenije želje, nebrojene želje, želim Ti prilikom Tvoga rođendana sve, što Tvoje srce traži...*), glagola čestitati:

- (29) *Dugo sam se radovao, da ću Te poslije našega dvogodišnjega rastanka opet vidjeti i usmeno Ti čestitati dvadeset četvrtomu rođendanu. Ali mi se to veselje nije ispunilo, (...) zato se evo laćam pera, da Ti pismeno čestitam.* (7; 124)

Kao i u čestitkama u stihovima, i u čestitkama je u prozi potvrđena i apelativnost, imperativnost te način bilježenja zamjeničkih honorifika velikim slovom.

Zaključak

Veliki čestitar zbirka je čestitki, tekstova kojima je temeljni cilj izgrađivanje odnosa s njihovim primateljem i izražavanje osjećaja, izvor niza primjera kojima se uglavnom stereotipiziranim jezičnim izrazom ostvaruju navedeni komunikacijski ciljevi. Njima se i jezično djeluje kao društveno-komunikacijskim obrascima koji predstavljaju i izraz jezičnoga i kulturnoga identiteta, odnosno jezične proizvodnje vezane uz tipičan društveno-kulturni kontekst. Čestitke u stihovima većim su dijelom zastupljene od onih u prozi što jasno upućuje na prednost koja se daje njihovu usmenom izrazu u neposrednom kontaktu s primateljem. Neovisno o načinu na koji su oblikovane, zajednički im je niz jezičnih i stilskih obilježja, poput apelativnosti, imperativnosti u stereotipnim izrazima dobrih želja, klišeizirane atribucije. U većini je čestitaka jezičnim i situativnim kontekstom omogućena njihova fleksibilna pragmatička upotreba. U dijelu je čestitaka namijenjenih usmenomu izrazu uputama o nejezičnim elementima kojima bi trebale biti popraćene naglašena njihova performativnost i ceremonijalnost. Jezik i struktura u *Velikom čestitaru* sadržanih čestitaka povezani su s njihovom funkcijom te su izraz uvažavanja, pažnje, dobrih želja, zahvalnosti i brige za njihova primatelja te pripadajućoj društvenoj normi

odgovarajućega kulturnog ponašanja. Analizom se njihove funkcije, strukture i sadržaja te osvrtno na njihova prototipna jezična i stilska obilježja želio dati doprinos istraživanjima jezičnih i strukturnih obilježja čestitke kao tekstne vrste. Željelo se ukazati i na važnost čestitaka u kontekstu izražavanja i očuvanja jezičnoga i kulturnoga identiteta, a pritom se u vidu imala i uloga koju one mogu imati u očuvanju manjinskoga identiteta. Vrijednost se *Velikoga čestitara* i njemu sličnih publikacija ogleda i u tome što predstavljaju izvor građe za historijskopragmatička istraživanja.

Literatura

- Bagić, K. (2010). *Od viška glava (ne) boli. Od figure do kulture – pleonazam i epitet*. <https://www.matica.hr/vijenac/423/od-viska-glava-ne-boli-2018/>. [21 VII 2021]
- Bartuš, F. (1911). *Veliki čestitar ili Vijenac najljepših čestitaka za djecu, mladež i odrasle*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmanna (St. Kugli).
- Bartuš, F. *Hrvatski biografski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1397>. [28 I 2022]
- Bartuš, Franjo (Bartush, Franjo). (2010). *Hrvatska književna enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Brlobaš, Ž., Horvat, M. (1999). Stereotipi u željama. U: Badurina, L. i dr. (ur.), *Teorija i mogućnosti primjene pragmatolingvistike*. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 135–146.
- Bucholtz, M., Hall, K. (2004). *Language and Identity*. U: Duranti, A. (ur.), *A Companion to Linguistic Anthropology*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Hartman, L. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24498>. [22 VII 2021]
- Ivanetić, N. (1989). Ekspresivi i strategijsko djelovanje. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*. 1/1, 141–152.
- Ivanetić, N. (2003). *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Jonke, Lj. (1965). *Književni jezik u teoriji i praksi*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb: Znanje.
- Lapinski, M. K.; Rimal, R. N. (2005). An explication of social norms. *Communication Theory*, 15, 127–147.
- Majhut, B. (2006). Datiranje Kuglijevih izdanja. *Osmišljavanje: zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*. Ur. Brešić, V. Zagreb: Filozofski fakultet, 181–197.
- OBIČAJI, NARODNI. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44552> [20 VI 2021]
- Pranjić, K. (2018). *Izabrani stilistički spisi*. Stilistika. <https://stilistika.org/proucavanje-jezika-i-stila-u-suvremenih-pisaca> [20 VI 2021]

Pranjковиć, I. (2007). Glavne sastavnice hrvatskoga jezičnog identiteta. *Jezič i identiteti* (zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku), HDPL: Zagreb – Split, 487–495.

Samardžija, M. (2006). *Hrvatski kao povijesni jezik*. Zaprešić: Vlastito izdanje.

“The great book (Wreath) of most beautiful congratulations and well-wishes” as an expression of a language culture and identity

Summary

Congratulations from “The great book (Wreath) of most beautiful congratulations and well-wishes” for children, youth, and adults entitled *Veliki čestitar* are analyzed with regard to the way their content was created – in verse/verses or in prose, their communicative and pragmatic function, content, linguistic and stylistic features. The category of congratulations can also be singled out, the use of which in public space and communication can be regarded as a way of preserving linguistic and cultural identity that, depending on the specific sociolinguistic context, can also be a minority identity. In conclusion, the conducted analysis is seen as a contribution and stimulus to language culture at the time of its publication, but also in the context of its features which can be considered universal.

Željka Macan je docentica na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završila je studij germanistike i kroatistike te poslijediplomski doktorski studij Lingvistike. Na Sveučilištu Karla-Franza u Grazu bila je razmjenskom lektoricom hrvatskoga jezika. Područja su njezina znanstvenog interesa hrvatski kao ini jezik, leksikologija, frazeologija, audiovizualno prevođenje. Od travnja 2014. do listopada 2022. bila je voditeljicom Riječke kroatističke škole, centra za učenje hrvatskoga kao drugoga, stranog i nasljednog jezika. Bila je članicom skupine za pokretanje Sveučilišnoga diplomskog prevoditeljskog studija i voditeljicom Katedre za translatoologiju, suradnicom u Sveučilišnoj školi hrvatskoga jezika i kulture u Zagrebu, voditeljicom tečaja hrvatskoga kao stranoga jezika u Ljetnoj školi Bovec, voditeljicom međunarodnoga Erasmusova projekta filmskoga prevođenja Pronađeno u prijevodu, članicom Odbora za lektorate. Članicom je Vijeća za učenje i poučavanje hrvatskoga kao drugoga, stranog i nasljednog jezika i Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku.

e-mail: zmacan@uniri.hr

